

Kur'ân ve Mesh

Tevfik YÜCEDOĞRU*

Özet

Kur'ân geçmiş toplumlardan ve onların bazılarının ilahi tebliğe kulak asmadıklarından bahseder. Onların, peygamberlerinin getirdiklerinin aksine davranmaları nedeniyle Allah Teâlâ tarafından zaman zaman ikaz edildiklerini ve bu ikazları dikkate almayanların da çeşitli şekillerde uyarıldıklarını söz konusu eder. Bu ikazlar cümlesinden olarak o toplumların bazen helak edildiğini, bazen lanetlendiğini ve bazen de bir başka varlığın şekline dönüştürüldüğünü kaydeder. Bu araştırmada özellikle bu son husus irdelenecek ve Kur'ân ve mesh konusu üzerinde durulacaktır. Mesh konusunun imkânı ve keyfiyeti araştırılacak ve ilahi ikazla doğrudan ilişkili olup olmadığı hususu irdelenecektir. Diğer uyarı şekilleri üzerinde derinlemesine durulmayacaktır.

Abstract

The Quran and Mash

The Quran talks about the past communities and their disobedience to the divine message. It mentions that from time to time they were warned by God because they rejected the messages of His messengers and that those who rejected, were punished in different ways. Among these punishments mentioned in the Quran, there were destruction, curse or changing them into other beings. In this paper, I examine the last kind of punishment, which is called mash. I will investigate its

* Doç. Dr., Uludağ Ü. İlahiyat Fakültesi, yucedogrut@hotmail.com.

possibility and nature and whether it is related to the divine warning or not.

Anahtar Kelimeler:Günah, İlahî ikaz, helak, mesh, başka varlık suretine dönüşme, iman.

Key Words: Sin, divine warning, destruction, mash, changing into other being, belief.

Giriş

İnsanın hayatı boyunca kendisinden beklenenleri gerçekleştirip gerçekleştirilememesi bir yaşam mücadelesini doğurmaktadır. Kendi arzu ve hevesinin hayatında gerçekleşmesi bir arzu olmasına rağmen yine de bu arzusu zaman zaman gerçekleşmeyebilmektedir. Böyle bir durum tabii olarak insan üzerinde baskı oluşturmakta ve onu doğal olandan dışarı çıkmaya zorlamaktadır. Bu baskının fiziki ve organlarda yaptığı değişiklikler olarak tezahürü olabildiği gibi psikolojik ve dönüştürücü, yoldan çıkarıcı etkileri de olabilmektedir.

İnsanın bu dünyadaki en değerli varlık olduğu bir gerçektir. O sebeple insan denilen dünya değerlisi varlık, kendi arzu ve hevesine terk edilmemiş ona yaratılışı gereği aklının yanında yol gösterici peygamberler ve kitaplar gönderilmiştir. Bu verili malzeme, dinî terminolojide şariat olarak isimlendirilmiştir. İnsanın kısa ömrünü deneme yanılma suretiyle harcamadan hem bu dünyada iyi bir hayat sürmesi, hem de bu dünya hayatının sonunda yaşayacağı yeni hayatın (âhiret) mutluluğunu bu şekilde elde edeceği belirtilmiş ve insan bu hedefe yöneltmiştir. Kendisine takdim edilen bu inanç ve hayat tarzını benimsemesi konusunda telkinler yapılmış ama bu hususta asla cebir altında bırakılmamıştır. İstedikini istediği gibi anlamak ve değerlendirmek insanın kendi kararına bırakılmış ve hür olduğunun farkındalığı ile donatılmıştır. Fıtratın gereği bu donanımı kullanamayan veya algı bozukluğu olan bireyler mükellefiyet dışında bırakılmıştır.

İnsana Allah Teâlâ'nın gösterdiği yönde hayat sürme veya sürmeme muhayyerliği tanındığından, genellikle insanlar kendilerine yapılan telkinleri, indirilen kitapları ve gönderilen peygamberleri kendi varlıklarına bir müdahale olarak görmüşler ve peygamberlerin gösterdiği yolda yürümeye ayak sürmüşlerdir. Bu hususun genel bir insanlık tavrı haline dönüştüğü, biraz tarih bilgisine sahip olanlar için müsellemler bir konu olduğunda şüphe yoktur. Bu husus kutsal kitapların genel olarak insanlara sunduğu gözlem konularından biridir. Kur'an'ın peygamberle ilgili kıssaları dikkatlice incelendiğinde böyle bir genel insanlık davranışı hemen görülecektir. İnsanlara karşı raûf ve rahîm olan Allah Teâlâ onların bu dünyada vakit

geçirirken yanlış yollara gidebildiğini/gidebileceğini bildiği için onlara uyarıcı olarak nebi ve resuller göndermiştir. İnsanları kendi arzu ve heveslerinden daha ziyade kendileri için iyi ve hayırlı olana yöneltme görevi verdiği Peygamberler, Allah Teâlâ'nın kendilerine verdiği bu kutsal görevi (tebliğ) eksiksiz yerine getirebilme gayreti göstermişler ve dünyadaki bu görevi yaptıkları esnada akla hayale gelmedik hakaret ve aşağılamalara maruz kalmışlardır. Bu görev esnasında bazen sabır sınırları son haddine gelmiş, bazen görevin ağırlığı o peygamberi ümit kırıklığına sevk edebilmiş ama bütün zorluklarına rağmen tebliği icra ve ifa etme gayretiyle canla ve başla gönderildikleri toplumla mücadelenin en çetin ve en güzel örneklerini vermişlerdir.

İnsanların, Allah'ın gösterdiği yolda yürümemeleri bir vebali gerektirmektedir. Çünkü Allah, insanların yaratıcısıdır, onlar için gerekli olan her şeyi bilir. İnsanlar da O'nun kendilerine tevdi ettiği organları kullanırken organın gerektirdiği şartlara uymayı benimserler ve bu konuda organın doğal olarak gerektirdiğinin aksine ısrarcı olmazlar. Mesela insanlar, gözün tozdan uzak tutulması gerektiğini doğal olarak birkaç tecrübeye öğrenirler ve gözün bu özelliğine riayet ederler, gözlerine yerden toz ve toprak alarak ısrarla atmazlar. Çünkü bu onların rahat yaşam sürmeleri açısından hayati önem taşır. Fakat aynı insanlar, Allah'ın kendisi için koyduğu, bunun önemini anlatmak için peygamber gönderdiği dünya ve ahirette rahat edeceği temel dinî kurallara riayet etmezler, hatta kendi görüşünün, heva ve hevesinin daha doğru olduğunda ve kötü ve çirkin olanların yasaklanmış olmasına rağmen onları yapmakta ısrar ederler. O sebeple Allah Teâlâ'ya bu yönüyle isyan eder, isyanda inat ederler. Her günaha bir isyan vardır; Allah Teâlâ'ya : *“Sen bu hususu iyi bilmiyorsun, ben daha iyi biliyorum”* demeye getirirler. Böylelikle Allah'ın insanlar için koymuş olduğu temel dinî ilkeler toplumdan silinmeye, genel ahlâk kuralları pörsümeye, Peygamber misyonu yok olmaya yüz tutar. Allah çok çok sabırlı (sabûr) olduğu için bu şekilde davranan insana hemen ceza vermez, sabreder. Yoldan çıkmış insanlara onlara zaman tanır, mühlet verir. Onlar da yaptıklarının ne kadar güzel ve geçerli olduğu hususunda kendilerini ikna ederler. Yaptıklarının meşruiyetini içselleştirirler.

Allah evrende ve yeryüzünde kural koyan yegâne varlıktır. Hiç kimse O'nun evren ve dünya hakkında koyduğu kuralları bozmadığı gibi insanlar için koymuş olduğu iman, ibadet, ahlak ve muamelatla ilgili kuralları da bozamaz. Belli zaman diliminde bunları yok ettiğini veya onlarla savaştığını zanneden diktatör ve tiranlar olmuştur. Belki bundan sonra da olacaktır. İnsanlara yeryüzünü dar edecek, Allah'tan başka bütün itimat ettiklerinden ümidi kestirecek, onlara

ah-u figan ettirecekler olacaktır. Fakat insanların bu ah-u figanları göğe yükseldiğinde Allah'ın bunlara kayıtsız kaldığı görülmemiştir.¹ Bu mazlum ahları, Allah Teâlâ'nın gayretine dokunur, dokunmuştur. Böylelikle o toplumlar için Allah Teâlâ bir takım yaptırımlar uygulamıştır. Bu araştırmanın konusu itibarıyla bu yaptırımların bazıları, konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olması hasebiyle söz konusu edilecektir.

A-Günahları Sebebiyle Helak Edilenler

Kur'ân-ı Kerim, insanların kendilerine gönderilen peygamberleri yalanlamalarından ötürü çarptırıldıkları çeşitli cezalardan, maruz bırakıldıkları darlık ve musibetlerden bahseder. Gönderilen peygamberlerin tebliğine kulak asmadıkları için maruz kaldıkları hastalık, açlık, kıtlık ve şiddetli fakirlik gibi çeşitli ikazlardan söz eder. "Andolsun ki, senden önceki ümmetlere de elçiler gönderdik. Ardından boyun eğsinler diye onları darlık ve hastalıklara uğrattık."² Allah'ın gönderdiği elçilerin insanlar tarafından dikkate alınmadığı ve hatta tahkir edildiği, alay konusu yapıldığı zaman Allah Teâlâ da onların uyguladığı dozajda o topluma çeşitli ikaz ve uyarılarda bulunmuş fakat toplum bunu dikkate almayarak daha fazla azgınlık yapmaya devam etmiştir. Allah'ın varlığına iman etmeyenleri şiddetli hastalıklar, fakirlik ve çeşitli afetler yakalamış buna rağmen o kişiler daha çok asilik sergilemeye devam etmiştir. "Hiç olmazsa onlara bu şekilde azabımız geldiği zaman boyun eğselerdi! Fakat kalpleri iyice katılaştı ve şeytan onlara yaptıklarını cazip gösterdi"³ Azgınlıkları o derece ileri gitmiştir ki, yaptıkları şeyin farkında değillerdir. Gündelik hayatlarında, etraflarından daha ziyade kendilerine karşı haksızlık ettiklerini fark etmiyorlar ve yapa yapa alışkanlık haline getirdikleri hayat tarzlarını iyi olarak niteleyip benimsiyorlardır. Artık bu safhada kendilerine yapılan ilkeli yaşam tarzı prensiplerini hatırlamaları mümkün değildir. "Kendilerine yapılan uyarıları unuttukları için (indirmiş olduğumuz sıkıntı ve musibetleri kaldırıp) üzerlerine her şeyin kapılarını açtık. Nihayet kendilerine verilenler yüzünden şımardıkları zaman onları ansızın yakaladık, birdenbire onlar bütün ümitlerini yitirdiler."⁴

Nimet yapılan işin vasfına göre verilmeyip hikmeti üzerinde düşünmeyi gerektiren bir husus olduğu için, bolluk ve refah içinde

¹ Bkz. Âl-i İmrân 3/195.

² En'âm 6/42.

³ En'âm 6/43.

⁴ En'âm 6/44.

yüzen kimseler bunu kendi davranış ve fiillerinin bir neticesi olarak görme eğilimi gösterirler. Kendilerinin ne kadar iyi ve hayırlı işler yaptığını kendi kendilerini ikna ederler. Hâlbuki nimetin gerçek sahibine yönelmek ve onu bularak ona şükretmek gerekir. Bu tür insanlar için bu yönünü hesaba katmadıkları için her iyi ve öğülmeye layık her şeyi kendi marifeti kabul ederek şımarmaya başlar. Kendisinden daha iyi düşünen, daha iyi planlayan ve bunu fiiliyata dönüştüren olmadığını, olamayacağını kabul etmeye başlar. Zulüm ve tiranlık da bu noktadan itibaren başlar ve başkalarının aynı hususta görüş belirtmesi artık kendi işine karışmak, kıt akıllıların, alt tabakaların işe burnunu sokması ve işe soyunması olarak değerlendirilir. Haklarında karar verilenlerin görüşlerine itibar edilmediği gibi yaptıkları bu densizlikleri zamanla cezalandırılır. İşte zulüm ve haksızlıkların pervasızca yapıldığı nokta burasıdır. Fakat her şeyin sahibi insanlığın yanlış vadilerde kaybolup gitmesine rıza göstermemiş ve tarihte bu noktaya gelmiş toplulukları, yaptıklarından dolayı cezalandırmış ve helak etmiştir. “Böylece zulmeden toplumun kökü kesildi. Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah’a mahsustur.”⁵

Allah Teâlâ insanlara adalet üzere bir dünya hayatı yaşamalarını tavsiye eder. Zulüm ve haksızlık üzere bir hayat kurgulamamalarını emreder.⁶ Adaletle insanları yönetebileceklerini benimseyen idareciler insanlara ve dolayısıyla topluma güç ile otorite tatbik etme yolunu seçmezler. Fakat adaletin otorite temin etmeyeceğini kabul eden yöneticiler - ki ayrıca bu bir inanç konusudur- toplumu güçleriyle yönetme yolunu seçerler. Bu noktadan itibaren yönetimin şekli bellidir; hak sahibi olmak güçlü olmak demek değildir, aksine güç sahibi olmak haklı olmak demektir. Bu husus güçlü olanın haklı olduğu bir anlayışı doğurur ki, bu nokta zulmün zihnen meşruiyet kazandığı bir anlayışı ortaya çıkarır. Böylelikle zulüm ve aşağılamak güçlü kişilerin hakkı haline dönüşür. İslâm böyle bir anlayışın ortadan kalkması için gönderilmiş bir dindir. Mekke halkının İslâm öncesi anlayışı bu noktada olduğu için onların yanlışlığını düzeltmek için vahiy gelmiştir.

Kur’an’da, günahları sebebiyle helak edilen toplumlar Hz. Peygamber’e geniş denilebilecek bir şekilde aktarılır. Bunların yaptıkları da aynı şekilde yukarıda çerçevesi çizildiği şekilde kaydedilir. “Görmediler mi ki, onlardan önce yeryüzünde size vermediğimiz bütün imkânları kendilerine verdiğimiz, gökten üzerlerine bol bol yağmur indirip evlerinin altlarından ırmaklar

⁵ En’âm 6/45.

⁶ Bkz. Nahl 16/90.

akıttığımız nice nesilleri helak ettik. Biz onları, günahları sebebiyle helak ettik ve onların ardından başka nesiller yarattık.”⁷

Helak edilen nesillerin durumunun birbiriyle uyduğu hatta örtüştüğü Kur’an’da yer alır. Bunların bilgisi Peygamber’e aktarılırken özellikle bu noktanın altı çizilir. “(Evet, bunların durumu) Firavun ailesi ve onlardan öncekilerin durumuna benzer. Onlar Rablerinin ayetlerini yalanlamışlardı; Biz de onları günahlarından ötürü helak etmiştik ve Firavun ailesini boğmuştuk. Hepsi de zalimler idiler. Allah katında yürüyen canlıların en kötüsü kâfir olanlardır. Çünkü onlar iman etmezler.”⁸ Zalimliğin insana getirisi ancak tiksinti ve nefrettir. Zalime hürmet ve itaat gösteren, içten bir bağlılık, gönüllü bir baş eğiş ve davranış sergileyen yoktur; var zannedilenler bir ikiyüzlülüğün veya korkunun tezahürüdür. Zalim bu durumun farkında olmadığı için şımarır, haddi aşar ve yoldan çıkar. Kendisinin çok önemli olduğu zehabına kapılır. Böylelikle yeryüzünün en tehlikeli, en şerli varlığı haline dönüşür. Kur’an’ın tabiriyle artık o, şerrü’-d-devâbb’tır (en şerli, inanmayan, kural tanımayan varlık). “Biz refahından şımarmış nice memleket halkını helak etmişizdir. İşte mekânları! Kendilerinden sonra orada pek az kimse oturabilmiştir. Onlara biz varis olmuşuzdur. Rabbin, kendilerine ayetlerimizi okuyan bir peygamberi memleketlerinin tam merkezine göndermedikçe, o memleketleri helak edici değildir. Zaten biz ancak halkı zalim olan memleketleri helak etmişizdir.”⁹

Allah yeri, göğü ve arasındakileri oyun olsun diye yaratmamıştır. Her varlığın bir gayesi, var olmasında kaynaklanan bir amacı ve hedefi vardır ve bunları eksiksiz olarak yapmakla meşguldür.¹⁰ İnsan ise bu varlıkların en mükemmeli ve en şerefliisidir. Onun amaç dışı kalması, onu yaratan tarafından engellenmiştir. İnsan denilen mükerrer varlığın yeryüzü serüveni mükemmele doğru akıp gitmekte ve gayesini gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Gayeye yönelmemekte ısrar edenler suçludur. İsyân, başkaldırı suçu işlemektedir. “Bunlar mı daha hayırlı, yoksa Tübba’ kavmi ile onlardan öncekiler mi? Onları helak ettik, çünkü onlar suçlu (mücrimün) idiler.”¹¹

Suçları sebebiyle helak edilmenin bazı çeşitleri vardır. Cenab-ı Hakk bunları birtakım vesilelerle açıklamaktadır. Bunların her çeşidini teker teker incelemek bu yazının konusu değildir ancak şu ayet bunların hepsini birden aktardığı için önemlidir: “Nitekim

⁷ En’âm 6/6.

⁸ Enfâl 8/54-55.

⁹ Kasas 28/58-59.

¹⁰ Bkz. Duhân 44/38-39.

¹¹ Duhân 44/37.

onlardan her birini günahları sebebiyle cezalandırdık. Kiminin üzerine taşlar savuran rüzgârlar gönderdik, kimini korkunç bir ses yakaladı, kimini yerin dibine geçirdik, kimini de suda boğduk. Allah onlara zulmetmiyor, asıl onlar kendilerine zulmediyorlardı.”¹²

Allah Teâlâ'nın, insanların yaptıkları karşılığında onlara verdiği cezaların bir kısmı olarak nitelenebilecek zikredilen bu uygulamalar, yoldan çıkmışların dünyadaki cezalarına tekabül etmektedir. Onları ahirette daha şiddetli azabın beklediğini yine Kur'ân'dan öğrenmekteyiz. Azabı ilk gördükleri andan itibaren akılları başlarına gelecek, sanal yaşadıklarının farkına varacak ve tekrar dünyaya dönmek isteyeceklerdir. Fakat artık faydası yoktur. “Onlar ateşin karşısında durdurulup *“Ah keşke dünyaya geri gönderilsek de bir daha Rabbimizin âyetlerini yalanlamasak ve inananlardan olsak!”* dediklerini bir görsen!...”¹³

B-Günahları Sebebiyle Lanet Edilenler

Kur'ân-ı Kerim'in bize verdiği bilgilerin içinde, Yahudi ve Hıristiyan toplumlarının kendilerine gönderilen peygamberlere gösterdikleri aşırı direnç ve onlara karşı olumsuz tutumlardan dolayı lanetlendiği yer almaktadır. Bu iki toplumun haricinde peygamberleri tarafından lanetlenen toplum veya toplumların olduğu konusunda bilgi sahibi değiliz. Nûh (as) kavminin peygamberlerine çok direnç gösterdiğini bilmekle birlikte onları lanetlendiği konusunda Kur'ân'da bir bilgi yer almaz.¹⁴ Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Nûh'dan önce ve sonra da kavimlerini davet ettiği halde

¹² Ankebût 29/40. Helak çeşitleri hakkındaki ayetler için bkz., Abdülbâki, Muhammed Fuad, *Mu'cemu'l-mufehres li elfâzi'l-Ku'âni'l-Kerîm*, Kahire, 1422/2001, *hsf* mad. s.285 ve *grk* maddesi, s. 609-610.

¹³ En'âm 6/27.

¹⁴ Kavmini Allah'ın davetine çağırın ve bu hususta çok ısrar eden Nûh'un (as) tavrı ayette şöyle tespit edilir: “Dediler ki: Ey Nûh! Bizimle mücadele ettin ve bize karşı mücadelende çok ileri gittin. Eğer doğrulardan isen, kendisiyle bizi tehdit ettiğini bize getir.” (Hûd 11/32) O bin yıldan elli yıl eksik süreyle içlerinde kaldığı kavmini uyarmaya devam etti. (Ankebût 29/14) Ta ki, iş inatlaşmaya vardı ve peygamberleri ne dediyse tam tersini yapmaya başladılar. “Rabbim! dedi Nûh, doğrusu ben kavmimi gece gündüz davet ettim Fakat benim davetim, ancak firar etmelerini artırdı.” (Nûh 71/5-6) Buna rağmen Nûh (as) kavmine lanet etmedi. Onlar hakkında Rabbinden istediği şu oldu: “ Onlar birçok insanı sapturdılar. Sen de bu zalimlerin şaşkınlıklarını artır.” (Nûh 71/ 24) Hz. Nûh'un maruz katlığı tepki, kavminin selameti için harcadığı çaba ve gösterdiği sabır insani ölçülerin çok üzerinde idi. Kavminin ona karşı tutumu ise *“bu kadar da olmaz!”* dedirtebilecek bir durumdu. Bütün bunlara rağmen o kavmine karşı bir lanetten söz etmedi. Onları, Rablerine şikâyet etti, durumlarının iflah olmaz bir hal aldığından bahsetti ama lanet etmedi. Bkz. Nûh 71/1-28.

peygamberlerini inkâr ve tekzip eden kavimlerden söz edilir. Fakat o kavimlerin de lanetlendiğinden bahsedilmez.

Benî İsrâil'e gönderilen peygamberler ve Hz. Mûsa da diğer peygamberler gibi kavmi tarafından fazlaca yorulanlardandır.¹⁵ Yahudiler, daha önce İsrail oğullarına gönderilen peygamberden pek çoğunu öldürmüşlerdir. Bundan dolayı da çeşitli ikaz ve cezalara maruz kalmışlardır. Hz. Mûsa'nın kavminin bütün isteklerini eksiksiz yerine getirdiğini ama buna rağmen onların sık sık görüş değiştirerek peygamberlerine olmadık gaileler açtıklarını Kur'an-ı Kerim belirtmektedir.¹⁶ Yahudileri Firavunların zulmünden kurtararak Kızıl Deniz'den geçirdikten ve Sina Yarımada'sına çıkardıktan sonra onların gittiği her yerde bir bulut gölgelik olarak üzerlerinde dolaşmış ve her gittikleri yerde kudret helvası ve bildircin eti yemelerini¹⁷ temin etmesine rağmen bu hayat tarzlarından memnun olup şükretmemişler ve Hz. Mûsa'dan bitmez tükenmez isteklerde bulunmuşlardır. Kur'an-ı Kerim bunu şöyle tespit etmektedir: "Hani siz verilen nimetlere rağmen: Ey Mûsa! Bir tek yemekle yetinemeyiz; bizim için Rabbine dua et de yerin bitirdiği şeylerden; sebzesinden, hıyarından, sarımsağından, mercimeğinden, soğanından bize çıkarırsın, dediniz. Musa ise: Daha iyiyi daha kötü ile değiştirmek mi istiyorsunuz? O halde şehre inin. Zira istedikleriniz sizin için orada var, dedi. İşte bu olaydan sonra üzerlerine aşağılık ve yoksulluk damgası vuruldu. Allah'ın gazabına uğradılar. Bu musibetler onların başına, Allah'ın ayetlerini inkâr etmeleri, haksız olarak peygamberleri öldürmeleri sebebiyle geldi. Bunların hepsi, sadece taşkınlıkları sebebiyledir."¹⁸

Burada İsrailoğullarının peygamberlere ve toplumun diğer fertlerine yaptıklarını sayıp dökecek değiliz.¹⁹ Ne var ki Yahudiler, Hz. Şuayb, Hz. Zekeriya ve Hz. Yahya peygamberleri ve daha başkalarını kendilerine vahiy tebliğ etti diye öldürenlerdir. Bu yüzden salgın hastalıklar ve kıtlık gibi İlahî cezalara çarptırıldıkları tarihi bir gerçektir. Onların peygamberleri tarafından lanetlendikleri de aynı şekilde bir gerçektir. Diğer taraftan Hz. İsa'nın da İsrailoğullarına gönderilmiş bir peygamber olduğu ve onlar tarafından birçok eza ve cefaya maruz bırakıldığı ve sonunda da çarmıha gerilmek suretiyle cezalandırılarak öldürüldüğü hem Yahudi, hem de Hıristiyanlar

¹⁵ Dan-Levina, Cohn-Sherbok, *Yahudiliğin Kısa Tarihi*, (Çev. Bilal Baş), İstanbul, 2010, s.20 vd.; s.58 vd.

¹⁶ Bkz. Bakara 2/47-71.

¹⁷ Bakara 2/57.

¹⁸ Bakara 2/61.

¹⁹ Sayar, Süleyman, "Yahudi Karakteri (Tarihi ve Sosyo-Psikolojik Bir Yaklaşım)", *U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 9, Cilt: 9, 2000, s. 313-320.

tarafından kabul edilmektedir. Hz. İsa'nın akıbetinin benimsenen görüşler doğrultusunda olduğuna Kur'an-ı Kerim itiraz eder.²⁰ Kur'an-ı Kerim, Yahudi ve Hıristiyanları imanlarındaki zafiyet ve amellerinin çirkinliği sebebiyle çok denilebilecek kadar lanetlendiğini ve bu arada Hz. Davud ve Hz. İsa'nın dilinden kavimlerinin lanetlendiğini şu ayetlerle belirtmektedir: "İsrailoğullarından kâfir olanlar, Davud ve Meryem oğlu İsa diliyle lanetlenmişlerdir. Bunun sebebi söz dinlememeleri ve sınırı aşmalarıdır. Onlar, işledikleri kötülükten, birbirini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Yaptıkları ne kötüdür!"²¹ "Onlar, Allah'ın lanetlediği kimselerdir; Allah'ın rahmetinden uzaklaştığı kimseye gerçek bir yardımcı bulamazsın."²² "Sözlerini bozmaları sebebiyle onları lanetledik ve kalplerini katılaştırdık. Onlar kelimelerin yerlerini değiştirirler (kitaplarını tahrif ederler). Kendilerine öğretilen ahkâmın (Tevrat'ın) önemli bir bölümünü de unuttular. İçlerinden pek azı hariç, onlardan daima bir hainlik görürsün. Yine de sen onları affet ve aldırış etme. Şüphesiz Allah iyilik edenleri sever."²³ "Yahudiler Allah'ın eli bağlıdır, dediler. Hay dedikleri yüzünden elleri bağlanası ve lanet olasılar! Bilakis Allah'ın elleri açıktır, dilediği gibi verir. Andolsun ki sana Rabbinden indirilen, onlardan çoğunun azgınlığını ve küfrünü arttırır. Aralarına kıyamete kadar düşmanlık ve kin soktuk. Ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa Allah onu

²⁰ Nisâ 4/157. İsrail oğullarının Hz. İsa'ya yaptıkları, daha önce Hz. Musa ve diğer peygamberlere yaptıklarından çok farklı idi. Zira diğer peygamberlere yaptıkları da çok ağır hakaret ve aşağılamalar içeriyordu; başta inkâr, peygamberin getirdiği vahyi ret etmek olmak üzere sözlerinden dönmek, haksız yere insanların mallarını yemek, hak yoldan insanları çevirmek, iyilik önünde engel çıkarmak, zulüm, faizli işleri genellemek, sept gününe saygı göstermemek gibi fiilleri işlemişlerdi ama Hz. İsa'ya bunlara artı olmak üzere annesi üzerinden iffet suçlaması yapıyorlardı. Bu husus Kur'an'da şöyle ifade edilir: "Bir de inkâr etmelerinden ve Meryem'in üzerine büyük bir iftira atmalarından ve Allah elçisi Meryem oğlu İsa'yı öldürdük demeleri yüzünden (onları lanetledik). Hâlbuki onu ne öldürdüler, ne astılar; fakat öldürdükleri onlara İsa gibi gösterildi (veya onlar öyle gördüklerini zannettiler). Onun hakkında ihtilafa düşenler tam bir kararsızlık içindedirler; bu hususta zanna uymak dışında hiçbir bilgileri yoktur ve kesin olarak onu öldürmediler. Bilakis Allah onu kendi nezdine kaldırmıştır. Allah izzet ve hikmet sahibidir. Ehl-i kitaptan her biri, ölümünden önce muhakkak iman edecektir. Kıyamet gününde de o, onlara şahit olacaktır." Nisâ 4/156-159.

²¹ Mâide 5/78-79.

²² Nisâ 4/52.

²³ Mâide 5/13.

söndürmüştür. Onlar yeryüzünde bozgunculuğa koşarlar; Allah ise bozguncuları sevmez.”²⁴

Kur’ân-ı Kerîm’in belirttiğine göre, İsrail Oğulları Allah’ın indirdiği vahyi inkârla kalmıyorlar, vahyin karşısında kendi geliştirdikleri hayat tarzını zihinlerinde en iyi şekilde meşrulaştırıyorlardı. Böylelikle gayr-ı kabil-i hitap denilen bir hale gelmişlerdi. Peygamberlerin kendilerine söyledikleri temel inanç ve muamelat esaslarını günlük hayatlarına müdahale olarak gördükleri için hitabı getireni ortadan kaldırmakla kendi fikirlerinin haklılık kazanacağını düşünüyorlardı. Bu husus güçleriyle güçlülüklerini haklılığa çevirmek şeklinde bir hayatı içermekteydi ve bunu birkaç peygambere denedikleri için hep böyle devam edip gideceğine hükmetmişlerdi. Hâlbuki laneti hak eden birçok davranışları olduğu halde Allah Teâlâ onları defalarca affetmişti.²⁵ Hatta affi mümkün değil diyebilecekleri davranışları da affa uğradığı için Yahudi ve Hıristiyanlar kendilerini, *Allah’ın oğulları ve sevgilileri*²⁶ olarak nitelemeye başlamışlardı. Her defasında affa uğrayan ve yaptıkları yanlarına kar kalan bir imtiyazlılar topluluğu olarak hayat sürecekleri zannıyla ömürleri devam edip gidiyordu. Ta ki bu aşağılama ve lanet olayı başlarına gelinceye kadar.

Yahudi ve Hıristiyanların Allah’ın lanetlemesini algıları ve lanetlenme sonrasında ne gibi bir davranış içine girdikleri hususu ayrıca bir araştırma konusu yapılabilir.²⁷ Bizim araştırmamız onların lanet ile ne hal aldıkları üzerine olacaktır. Yahudi ve Hıristiyanların kutsal kitaplarında da yer alan bu lanetlenme hadisesi²⁸ onların işledikleri çeşitli suçlardan dolayıdır. Yahudilerin lanetlenmesine sebep olan inanç ve davranışları yukarıda aktardığımız ayetlerde açık bir şekilde belirtilmiştir. Hıristiyanların ise dinde aşırı gidip Hz.

²⁴ Maide 5/64.

²⁵ Nisâ 4/153. “Ehl-i kitap senden kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyor. Onlar Musa’dan, bunun büyüğünü istemişler de, bize apaçık Allah’ı göster demişlerdi. Zulümleri sebebiyle hemen onları yıldırım çarptı. Bilahare kendilerine açık deliller geldikten sonra buzağıyı tanrı edindiler. Biz bunu da affettik. Ve Musa’ya apaçık delil verdik.”

²⁶ Mâide 5/18.

²⁷ Yahudilerin peygamberlere ve getirdikleri vahye karşı genelde sergiledikleri tutum ve davranışlarını hem kendi kaynaklarından hem de Kur’ân-ı Kerîm açısından inceleyen bir araştırma için bkz. Sayar, Süleyman, “Yahudi Karakteri (Tarihî ve Sosyo-Psikolojik Bir Yaklaşım)”, *U. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 9, Cilt: 9, 2000, s. 315-323.

²⁸ Bkz. *Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil)*, İstanbul, Nisan, 2009. Hz. Davûd’un laneti, Mezmurlar, XXVIII, 21-22; 31-33; Hz. İsa’nın laneti, Matta, XII, 34; XIII, 33-35.

İsâ'ya ilah demeleri²⁹ ve dini önderlerine de ilahlığı yakıştırmaları³⁰ gibi davranışları lanetlenmelerine sebep olmuştur. Her iki toplumun da maruz kaldıkları bu lanetlenme hadisesinden sonraki durumları ne olmuştur? İşte bu sorunun cevabı bu araştırmanın konusudur.

C-Mesh (Günahları Sebebiyle Bir Başka Varlığa Dönüştürülenler)

Kur'an-ı Kerim'in günahları sebebiyle bir başka varlığa dönüştürülenler cümlesinden saydığı kavimler Yahudi ve Hıristiyanlardır. Diğer kavimlerin böyle bir cezalandırmaya gidilmediği anlaşılmaktadır. Yahudilerin Cumartesi (sept) gününe göstermeleri gereken hürmeti terk etmeleri ve Hıristiyanların da Hz. İsâ'dan istedikleri gökten sofranın indirilmesi isteklerine verilen olumlu cevaba karşılık isyanlarına devam etmeleri bir başka varlığa döndürülme cezasına çarptırılmalarına sebep olmuştur. En azından böyle algılanan bir cezanın varlığından söz edilmektedir.

Yahudilerin Hz. Dâvûd'un laneti üzere sept (şabbat) gününde yaptıkları şu hadiseden sonra bir başka varlığa dönüştürüldükleri Kur'an-ı Kerim'de anlatılır: Taberiye Gölü kenarındaki Eyle/Eyke halkı sept gününde herhangi bir iş yapmaları yasak olduğu için vakit geçirmek bahanesiyle göl kenarında gezintiye çıkarlar. Bu esnada büyük balık sürüleri denizin/gölün kenarına kadar gelir, neredeyse elle tutulacak kadar çok ve kalabalık olduğu için görenlerde balık tutma iştahı kabarır. Sept günü geçince, ertesi gün herkes balık tutma malzemelerini alarak deniz kenarına/göle gelir fakat hiçbir balık sürüsüne rastlayamazlar.³¹ Böylelikle haftalar geçer ve Yahudilerden bir kısım insanlar sept gününe riayet etmeksizin o balıklardan tutmaya başlarlar. Bu arada sept gününe tazim etmeyenleri uyarma konusunda sept gününe tazim edenler ikiye ayrılırlar. Bir kısmı onların bu halini Allah Teâlâ biliyor, onlarla uğraşmayalım, derken diğer grup onları uyarmak gerektiğini Allah Teâlâ'nın insanlara getirdiği emirleri hiçe sayan ve yasakları pervasızca çiğneyen insanlara bir şey demek gerektiğini düşünmektedir. Çünkü ahirette Allah Teâlâ'ya karşı, O'nun sorması durumunda söyleyecek bir mazeretlerinin olması gerektiğine kanidirler.³² İşte böylece sept gününe tazim etmeyen, öğüt dinlemeyen ve konularında ısrar eden bu Yahudi topluluğa verilen ceza ise onların *aşağılık maymunlar* olmasıdır. Kur'an-ı Kerim bu

²⁹ Bkz. Nisâ 4/171.

³⁰ Bkz. En'am 6/21.23-24.

³¹ A'raf 7/163.

³² A'raf 7/164.

olayı şöyle nakletmektedir: “Onlara, deniz kıyısında bulunan şehir halkının durumunu sor. Hani onlar Cumartesi gününe saygısızlık gösterip haddi aşıyorlardı. Çünkü Cumartesi tatili yaptıkları gün, balıklar meydana çıkarak akın akın onlara gelirdi, Cumartesi tatili yapmadıkları gün de gelmezlerdi. İşte böylece biz, yoldan çıkmalarından dolayı onları imtihan ediyorduk. İçlerinden bir topluluk; *Allah'ın helak edeceği yahut şiddetli bir şekilde azap edeceği bir kavme ne diye öğüt veriyorsunuz?* dedi. Uyarılar dediler ki: *Rabbimize mazeret beyan edelim* diye bir de *sakınurlar ümidiyle* (öğüt veriyoruz). Onlar kendilerine yapılan uyarıları unuttunca, biz de kötülükten men edenleri kurtardık, zulmedenleri de yapmakta oldukları kötülükten ötürü şiddetli bir azap ile yakaladık. Kibirleşip de kendilerine yasak edilen şeylerden vazgeçmeyince onlara: *Aşağılık maymunlar olun!* dedik. Rabbin elbette kıyamet gününe kadar onlara en kötü eziyeti yapacak kimseler göndereceğini ilan etti. Şüphesiz Rabbin cezayı çabuk verendir. Ve O, çok bağışlayan ve pek esirgeyendir.”³³

Bu kıssanın geçtiği yer Akabe körfezi sahilindeki Eyle (bugünkü Akabe), Taberiye gölü civarındaki Taberiye, Akabe körfezinin batı kıyısındaki Medyen veya aynı bölgedeki Eyke şehri olduğu şeklinde rivayetler bulunmaktadır.³⁴ Bu kıssanın Hz. Dâvûd zamanında cereyan ettiği rivayet olunur.³⁵ Laneti yapanın da Dâvûd (as) olduğuna göre verilen zaman diliminde bir problem yok görünmektedir. Bütün bir topluluk değil de içlerinden haddi aşanlar, sept gününün hürmetini ihlal edenler böyle bir dönüşüme tabi tutulmuşlardır. Bu husus ayette sarıh bir şekilde ifade edilmektedir. Sept gününe saygı göstermeyenlere uygulanan işleme verilen isim ise *mesh*dir. Kur’ân-ı Kerîm’de olayın anlatıldığı A’râf suresindeki ilgili ayetlerde bu kelime geçmez, ancak olayın anlatıldığı şekliyle icrası genel itibariyle *mesh* kelimesi ile örtüşmektedir. Bu sadece Yahudi toplumunun tamamına değil bazısına uygulanan bir cezalandırma şeklidir.

Lanetlenen Yahudiler maymun hayvanına dönüştürülmüşlerdir. Kur’ân-ı Kerîm’de bu husus şöyle belirtilir: “İçinizden cumartesi günü azgınlık edip de, bu yüzden kendilerine: *“Aşağılık maymunlar olun!”* dediklerimizi elbette bilmektesiniz.”³⁶ Allah Teâlâ, Benî İsrail’in kötülükte şuurlu bir şekilde ısrarcı olanlarını aşağılık maymun haline çevirmiştir. Bu ayette bahsi geçen

³³ A’râf 163-167.

³⁴ Bkz. Zemahşerî, Keşşaf, II,170; Fahrettin Razî, Tefsir, XV, 36; Karaman, Hayrettin ve diğerleri, *Kur’an Yolu*, Ankara, 2007, II, 612-613.

³⁵ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, IV,2314.

³⁶ Bakara 2/65.

hususun nasıl gerçekleştiği bilgisi Kur'an'da yer almamakla birlikte niçin böyle bir cezalandırma yoluna gidildiği konusunda bilgi verilmektedir. "Biz bunu (maymuna çevirdiğimiz insanları), hadiseyi bizzat görenlere ve sonradan gelenlere bir ibret dersi, muttakiler için de bir öğüt vesilesi kıldık."³⁷ Ayetin zahirine bakılırsa, bizzat gerçekleşmiş bir hadise var ve bunu müşahede eden bir grup olmuştur, yani olay bir realite olarak tezahür etmiştir. Bununla da kalmayıp kendilerinden sonra gelenlere bir kıssa olarak anlatmışlar ve onlar için bir ibret vesilesi olarak anlatılmaya devam etmiştir. Tarihte vuku bulmuş bu hadiseden haberdar olmadığı halde vahiy yoluyla kendilerine haber verilen bir grup ise böyle bir olaydan öğüt alma yolunu seçmişler veya bizlere buradan çıkan ders, bu ibretlik olaydan kendimize dersler çıkarmaktır. Bu hadisenin sadece Yahudilerin sept (şabat) gününe saygı göstermeyenleri kapsadığı ve umumi bir Yahudi kavminin çarptırıldığı ceza olmadığı, Kur'an'ın ifadesinden anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan Hıristiyanlar da Hz. İsa tarafından lanetlenmişlerdir³⁸. Buna sebep de Havarilerin Hz. İsa'dan gökten bir sofraya indirmelerini istemeleri ve bunu imanlarına bir delil yapma istekleridir. Bu isteklerini İsa (as) 'ya belirtirken yeme içme arzuları yanında bir de kendilerine söylenen ilahî mesajın doğruluğunu test etme ihtiyacı hissetmiş olmalarıdır. Allah Teâlâ isteklerini kendilerine vermiştir fakat bu hadiseden sonra inkâr kalkışacaklar için de daha önce hiçbir varlığa yapmadığı azabı yapacağını bildirmiştir. İşte bu hadiseden sonra inkâr eden Hıristiyanlara yapılan cezalandırma işlemi de Yahudilere uygulananın aynısı olmuştur. Kur'an-ı Kerim olayı şöyle nakletmektedir: "Havariler, *Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin bize gökten bir sofraya indirmeye muktedir mi?* diye sormuşlardı. O şöyle cevap verdi: *Eğer iman etmiş iseniz Allah'a saygılı olun. Onlar, istiyoruz ki ondan yiyelim, kalplerimiz mutmain olsun, bize doğru söylediğini bilelim ve buna tanıklık edelim*, dediler. Meryem oğlu İsa şöyle dedi: *Ey Rabimiz! Allahım! Bize gökten öyle bir sofraya indir ki, bizim için, geçmiş ve geleceğimiz için bayram ve senden bir ayet olsun. Bizi rızıklandır; zaten sen, rızık verenlerin en hayırlısısın*. Allah da şöyle buyurdu: Ben onu size şüphesiz indireceğim; **ama bundan sonra içinizden kim inkâr ederse, kâinatta hiç kimseye etmediğim azabı ona edeceğim**"³⁹

Hıristiyanlar ise domuz hayvanına dönüştürülmüşlerdir. Hıristiyanların lanetlenmesi de, Hz İsa'dan istedikleri gökten sofraya

³⁷ Bakara 2/66.

³⁸ Bkz. Tarakçı, Muhammed, "Kalvinizmde Kader Anlayışı", *U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 2, 2010, s. 93-119, s.112-133.

³⁹ Mâide 5/112-115.

(mâide) indirilmesi mucizesine karşı takındıkları lakayt tavır, Allah Teâlâ hakkında saygısız ifade ve davranışları sebebiyledir. Hatta bu noktada kalmayıp Hz. İsa'ya ilah, ilahın oğlu demeleri⁴⁰ ve bundan sonra da bu alışkanlıklarını devam ettirerek dini önderlerine ilah demeye devam etmeleridir.⁴¹ *Söz dinlememek* ve *haddi aşmak* böyle toplumların cezalandırılmasına sebep olan genel amiller olarak zikredilmiştir.⁴² Onların lanet sonrasında çarptırıldıkları ceza ise hınzıra dönüştürülmeleridir. Bu hususa da Kur'an-ı Kerim şöyle değinir: "De ki: Allah katında yeri bundan daha kötü olanı size haber vereyim mi? Allah'ın lanetlediği ve gazap ettiği, onların aralarından maymunlar, domuzlar ve tağuta kulluk edenler kıldığı (yaptığı) kimseler. İşte bunlar, durumu çok kötü olanlar ve doğru yoldan çok çok uzaklaşmış bulunanlardır."⁴³ Tarihin bir döneminde haddi aşırıp lanetlenen Hıristiyanların bir kısmı domuz hayvanı haline dönüştürülmek suretiyle cezalandırılmışlardır. İşte onlara verilen bu cezanın adı *meshtir*.

Bu hadiselerin Yahudi ve Hıristiyan kaynaklarında yer alıp almadığı bir yana Kur'an-ı Kerim'in tespitinden hareketle söylemek gerekirse, tarihte gerçekleşmiş hadiseler Kur'an'da *kıssa* adı verildiği için bunların vukuu hususunda Kur'an okuyucusu açısından herhangi bir şüphe yoktur.⁴⁴ Yahudi ve Hıristiyanların lanetlemek ve lanetlenmekle ilgili kültüre yabancı olmadıkları bilinen bir husustur. Kitab-ı Mukaddes'in çeşitli yerlerinde bu gibi lanetlemeden bahsedilir; hayvanların ve toprağın lanetlendiği kitabın hemen başında belirtilir.⁴⁵

Mesh kelime olarak: "*insanı hayvana çevirmek, bir şeyin şeklini ve görüntüsünü daha çirkin şekle dönüştürmek ve bir yiyeceğin tadını bozmak*"⁴⁶ anlamlarına gelir. Kelimenin sözlük anlamlarının hepsinde bir şeyin aslının bozulması, nesnesinin ve maddesinin bir başka nesne veya maddeye dönüşmesi anlamı bulunmaktadır. Bir kültür olarak eskiden beri var olan bir anlayışı ifade etmesi açısından mesh kelimesinin anlamını şu cümleler de gayet yerinde

⁴⁰ Nîsâ 4/171.

⁴¹ Maide 5/77; En'am 6/21-24.

⁴² Mâide 5/78.

⁴³ Mâide 5/60.

⁴⁴ Zira kıssa (çoğulu kısas) olması muhtemel olayı değil mutlaka olmuş bir hadiseyi anlatır. Kur'an-ı Kerim'de yer alan kıssalar ve yapılan değerlendirmeler için bkz. Şengül, İdris, "Kıssa", *DİA*, Ankara, 2002, XXV, 498-499.

⁴⁵ *Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil)*, İstanbul, 2009, Yaratılış, IV,14, 16.

⁴⁶ İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, 1976, msh maddesi; Asım Efendi, *Kâmus Tercemesi*, İstanbul,1311, msh maddesi, I, 560.

tespit etmektedir: “Nefs-i nâtikaların intikaline nesh dendiği gibi, bazı kimselerin, kimi zaman hayvan bedenine inerek insani bedenden kendisine uygun hayvani bedene intikal etmesine; tıpkı cesur bir bedenden arslan bedenine, korkak bir bedenden tavşan bedenine intikal etmesine de **mesh** denir. İnsan bedenlerinin bitkilere intikaline resh, dendiği gibi, yine insan bedeninin maden ve cisimler gibi cansızlara nakline fesh denilmiştir. Bunların bu dünyada mümkün olup olmaması tartışılırken, ahiretteki cennet tabakaları şeklinde değerlendirenler de olmuştur.⁴⁷

Mesh kelimesinin İslam fikriyatında kullanılmasının, Kur’ân-ı Kerîm’de insana aktarılmak istenen temel düşünce doğrultusunda olduğu görünmektedir. Kelime bazı insanların, insan dışındaki bir varlığa çevrilmesinin, Allah’ın gücü dâhilinde olduğunu anlatmak üzere Kur’ân’da sadece bir yerde zikredilir. “Şayet dileyseydik onları oldukları yerde bir başka varlığın şekline sokardık da ne ileri ne de geri gitmeye güçleri yeterdi!”⁴⁸ Kelime İslam düşüncesinde: “Allah’ın bazı insanları günahları, başkaldırıları ve haddi aşmaları sebebiyle bir başka hayvan şekline dönüştürmesi veya en azından ahlak ve ruh itibarıyla onları çirkin hale dönüştürmesini” ifade eden bir terim haline dönüşmüştür. Bir Kur’ân terimi olarak ilk zamanlarda daha çok bilinen ve maddi bir dönüştürme şekliyle anlaşılabilen kelimenin, zamanla bu düşünce içinde etkisi azalmaya başlamış ve bugünkü düşünce içinde neredeyse tamamen unutulmuş veya kabul edilemez bulunduğu için tevil edilerek anlam erozyonuna tabi tutulmuştur.

İlk dönem müfessirler, mesh kelimesini “*günah işleyen, haddi aşan veya söz dinlemeyen kavimlerin hayvana ve taşta dönüştürülmesi*” şeklinde anlamışlardır.⁴⁹ Diğer taraftan kelimenin

⁴⁷ Günaltay, M. Şemseddin, *Felsefe-i Ülä İsbat-ı Vacib ve Ruh Nazariyeleri*, İstanbul, 1994, s.161.

⁴⁸ Yâsîn 36/67.

⁴⁹ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, Beyrut, 1392, IX,61 vd; Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, Beyrut, 2004, I,61. İmam Mâtürîdî, Yahudilerin, *yaptıklarına ceza olmak üzere domuz tahvil edildiğini*, ifade ettikten sonra bedenlerinin *cevherlerinin domuz cevherine dönüştürüldüğünü fakat anlama (fehmi) ve akli melekelerinin kendilerinde ibka edildiğini* başka bir görüş olarak zikretmektedir. Yine İmam Mâtürîdî, A’râf 7/166. ayetin tefsirinde bazı görüşleri sıralamaktadır. Kendisine kadar gelen görüşleri: Bazılarının bu dönüşüm cezasını, hem suret hem de ceset olarak domuz şekline girmek suretiyle ama akılları başlarından alınmaksızın beşer akli kendilerinde kalsın da Allah’ın kendisini cezalandırdığını iyice anlasın diye o halde bırakıldığı şekilde yaşadığını söyler. Bazılarının ise fitrat olarak değil de tabiat, psikoloji olarak domuz tabına tahvil edildiğini, ceset ve suret olarak eski halleri üzere bırakıldıklarını aktarır. Ama bunu bilmek için bir delile ihtiyaç olmadığını da söylemeden

sözlük anlamında barındırdığı “insanın varlığını ve ahlakını çirkinleştirmek ve onu olduğu şekil ve suretten başka bir şekil ve surete dönüştürmek”⁵⁰ anlamını da ihmal etmemişlerdir. Ama “insanın fiziki olarak hayvana dönüştürülmesi” Müslüman âlimlerin genel kanaati olarak zikredilmiştir. Çünkü bu husus ayetlerin zahiri anlamlarını teyit eder mahiyette görülmüştür. Özellikle Mâtürîdî âlimlerin, “nassın zahirine hamledilmesi gerektiği”⁵¹ görüşü, bu hususta uygulanmış ve ayetlerin mecaz olabilecek bir tarafının olmadığı kanısına varılmıştır.

İslam düşünce tarihi içinde zamanla bu kelimenin anlam erozyonu oluşmuş ve giderek tefsirlerde “ahlâkî ve ruhi dönüştürme” şeklinde anlaşılma ön plana çıkmaya başlamıştır. Artık ilk dönemlerdeki gibi fiziki bir dönüşümden söz edilmez olmuş veya o kısmı tarihi bir malzeme olarak nakledildikten sonra⁵² esas mananın ve ayetlerin aktarmak istediğinin manevi ve ahlaki bir dönüşüm olduğu vurgusu yapılmıştır.⁵³ Son devir müfessirleri de bu ifade ettiğimiz genel anlayışı devam ettirmişler ve *bir emr-i tekvîni*⁵⁴ olarak nitelenen mesh hadisesini zamanla evirip Tabiin’den müfessir Mücahid b. Cebr’in görüşünü ön plana çıkarmışlardır. Mücahid’in görüşü: “domuz ve maymuna çevirilme bir mecaz ve temsildir. Bu

edemez. Bkz., *Te’vîlât*, II,300. Razi de, ayetteki *maymunlar* ifadesiyle ashab-ı sebt, *domuzlar* ifadesiyle de Hz. İsa’nın mucizesi olan sofrayı inkâr eden lanetlilerdir, demektedir. Bkz. *Tefsir*, IX,135.

⁵⁰ Bkz. Mâtürîdî, *age.*, II,51; Fahreddin er-Râzî, *Tefsir*, III,64 vd; IX,135.

⁵¹ en-Nesefî, Ömer, *Metnu’l akâid*, İstanbul, 1326, s.110.

⁵² Elmalılı, Hamdi Yazır tarihi malzemeyi aktarırken bu işin *bir emr-i tekvîni* olduğunu belirtir ve tams: “Bir şeyin asarını mahiv ve alâimini izale etmek, yüzlerin kılığından çıkıp yüz denecek halleri kalmamak demektir”, der. Ancak onun gönlünden geçen ayeti öyle anlamak değildir. Bazı müfessirlerin dediğini naklederek anlam onun eserinde de yumuşatılmaya başlanmıştır: “Bazı müfessirin; suretlerin maymun yüzü gibi çirkin ve perişan olmasıyla temsil ve izah etmişlerdir. ... Bu bir vaid-i seddîdir ki hem dünyevî hem uhrevî felaketleri ihtar eder. Mamafih dünyevî olması daha zahirdir.” Hak Dini, II,1365. En son denebilecek bazı tefsirlerde ise mesh konusu tamamen yumuşatılmış, Kur’ân’da mevcut kelime tarihi bir veri olarak kabul edilmekle birlikte böyle bir şeyin olmasının neredeyse bugün için artık söz konusu olmadığı/olmaması gerektiği, bilimsellikten uzak görülme noktasına doğru bir tutum sergilenmiştir.

⁵³ Buna en güzel örneklerden biri Râğîb el-İsfehânî’dir. Yazmış olduğu *el-Müfredât*’ta, kişinin çeşitli hayvanların temel özellikleri taşımaya başlamasını ahlâkî türden bir dönüşüm, bazı ayetlerin ifadesi ise (mesela, Mâide 5/60) bedeni türden dönüşüm, Yasin 36/67 ayetinin ifadesini de hem bedeni hem de ahlâkî bir dönüşüm olarak nitelemektedir. Bkz. Beyrut, 2005, s. 471.

⁵⁴ Bkz. Elmalılı, Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, İstanbul, 1975, IV,2314.

gibi hayvanların karakterlerine bürünmedir” şeklindedir.⁵⁵ Bu görüşe itiraz edenler ve nassın zahirine aykırı bulanlar olmakla birlikte⁵⁶ neredeyse fiziki dönüşüm aklın kurallarına aykırı gibi algılanıp Mücahid’in bu husustaki görüşü son devir tefsirlerinde esas alınmıştır.⁵⁷ Rivayet çokluğunun alternatif anlayışa ve geniş görüşlülüğe bakan bir yüzü olduğu muhakkaktır. Ancak âyetlerin açık anlamları, ilmilikten uzak ve eski zamanların sosyal psikolojisi⁵⁸ olarak nitelenmesi ne derece bilimsel bir yaklaşım olur? Buradan hareketle şöyle bir değerlendirme yapma hakkımızın olduğu ortaya

⁵⁵ Bkz, Karaman, Hayrettin ve diğerleri, *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara, 2007, I,139.

⁵⁶ Razi, *Tefsir*, II, 385.

⁵⁷ Biraz uzunca bir alıntı olacak ama bu hususun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacağı için şu metni buraya aktarıyorum: “...onlar, uyarılara rağmen kötülüklerinde küstahça direnmişler, Allah da onlara “Aşağılık maymunlar olun!” buyurmuştur. Allah, bir şey için “Şöyle olsun!” buyurmuşsa o şey kaçınılmaz olarak öyle olur. Bu şekilde Allah’ın söz konusu zümreyi maymuna vb. şeylere dönüştürmesine *mesh* denir. Kur’ân-ı Kerim’de bu dönüşümün mahiyeti hususunda açıklama yoktur. Müfessirler ise, burada Allah’ın buyruğunun, söz konusu isyancı Yahudi topluluğunu hem bedenen hem de ruhen gerçek maymun yapan bir buyruk mu, yoksa sadece karakterini (tab’) ve huylarını maymununkine benzeten bir buyruk mu olduğu hususunda değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. Yaygın görüşe göre bu tam bir meshtir. Yani Allah, isyanda direnen bu Yahudi topluluğunu en sonunda tamamen maymunlar haline getirmek suretiyle cezalandırmıştır. Ancak bu yorumu, ilmî olmaktan ziyade eski dönemlerin sosyal psikolojisinin bir yansıması şeklinde değerlendirmek ve âyeti bir “tür” değişmesi olarak değil, bir ahlâk ve karakter dejenerasyonu olarak anlamak daha uygun görünmektedir. Mâide sûresinin 60. âyetinde aynı kavmin Allah tarafından maymun ve domuzlara çevrildiği belirtilirken de böyle bir anlam kastedilmiş olmalıdır. Buna göre âyet İsrâiloğullarının ahlâkî ve mânevî dejerasyonuna işaret etmekte olup Kur’ân-ı Kerim, hâkim üslûbu uyarınca, diğer bütün olgular gibi onlardaki bu değişikliği de ilâhî iradeye bağlamaktadır. Tâbin âlimlerinden Mücâhid’e kadar götürülen bu yorumda da “Onların kalbi değişti; (yoksa bedenî olarak) maymunlara dönüşmediler” denmiş; Bakara sûresinin 65. âyetinde geçen “Aşağılık maymunlar olun!” ifadesinin de temsili bir ifade olduğu belirtilmiştir. Taberî, I, 332; ayrıca bk. Bakara 2/65).

Bize öyle geliyor ki, burada olmayan bir şeyin ilâhî emirle oluvermesinden ziyade, saygın ve erdemli insanlık yolunu seçmek yerine, kendilerini maymunlar gibi aşağılık ve gülünç duruma düşürecek, maskara yapacak davranışları sergilemiş ve bunda ısrar etmiş bulunanlara, “Madem böyle olmak istiyorsunuz o halde böyle kalın!” denmiş olmalıdır.” Karaman, *age.*, II, 615-616.

⁵⁸ Bkz. Karaman, *age.*, II,615.

çıkılmaktadır ki, o da tefsirlerde yer alan bilgiler geçmişte İsrailiyat ile malul iken çağımızda da baskın bilimsel anlayış pozitivist yaklaşımlarla malul hale gelmiş bulunmaktadır.⁵⁹ Bugünkü bilimsel anlayışların tamamına bir gerçek gözü ile yaklaşan müfessirlerin (daha geniş anlamda bilim adamlarının), bu anlayışların hiç olmazsa bir kısmının, kurgu ve teorilerden oluştuğunu, aklın deney ve gözlem alanlarının dışındaki hususları daha dikkatli değerlendirmek, göz ardı etmemek ve bir mülahaza hanesinin daima açık kalması gerektiğini bilmek durumundadırlar.⁶⁰ Çağın baskın bilim anlayışı ile Kur'an'ın vahyini aynı kefedede değerlendirmek bu gibi hususları ortaya çıkarmaktadır.

İslam düşünce sistemi içerisinde Kur'anî bir temele haiz olan mesh meselesi, bu düşünce sisteminin en çok kabul gören varlık anlayışı açısından mümkün müdür? Bu husus bir tenasüh veya bir reenkarnasyon mudur? gibi soruları da içine alan bir alandır.

Kelam ilminin varlık anlayışı açısından mesh meselesinin imkânsızlığından bahsedilemez. Zira bu ilmin sunduğu varlık anlayışına göre, Allah'tan başka bütün varlıklar hâdis ve mümkündür. Evrende var olan hiçbir varlık zorunlu olmadığı gibi ezeli ve ebedî bir özelliğe de sahip değildir. Bu özellikler sadece Allah Teâlâ'ya aittir. Varlığı zorunlu ve değişmeyen tek varlık Allah Teâlâ'dır.⁶¹ O'nun dışındaki varlıkların, Allah tarafından yoktan var edilmesi, istediği hale sokulması, dönüştürülmesi veya yok edilmesi O'nun gücü dâhilindedir. Kelâm ilminde, gerek âlem ve gerekse başka bir terimle⁶² ifade edilmiş olsun, hâdis varlıklar; Allah'tan başka bütün nesnelere kapsayan ve kâinatın tamamını içeren geniş bir ıstılah olarak kullanılmaktadır. "Allah'tan başka her şey (mâsivâ, mâsivallah)" olarak tarif edilen bu varlıklar; yok iken sonradan var edilmiş, yokluktan ('adem) yaratılmış, başlangıçları olduğu gibi

⁵⁹ Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı Meal Tefsir*, Mâide 5/60 tefsiri dipnot 77; A'râf 7/163-166 tefsiri dipnot 133. "Tabiinden meşhur Mücâhid bunu şöyle açıklar: Onların (yalnız) kalpleri maymuna dönüştürüldü, yani ruhen maymunlaştırıldı, bedenen değil. Bu Allah'ın, onların durumunu tasvir etmek için irad ettiği bir mesel, bir benzetmeden başka bir şey değildir; tıpkı sırtına kitaplar yüklenmiş merkep (62/5) ifadesinde olduğu gibi. I, 307-308.

⁶⁰ Bkz. Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul, tsz., I,79. Ateş, müfessirlerin çoğunun tekvîni bir meshten yana görüş bildirdiğini fakat tabiinden Mücâhid'in bunun manevi bir mesh olduğunu tercih ettiğini, söylemek suretiyle ihtiyatlı bir çizgi izlemektedir.

⁶¹ Yücedoğru, Tevfik, *İslâm İtikadında Yaratılış*, Bursa, 1994, s. 48 vd.

⁶² Kur'an'da "semâvât" ve "arz" kelimelerinin de kâinatın tamamını ifade eden üçüncü bir terim olduğu ifade edilmektedir. Bkz. Bolay, Süleyman Hayri, "Âlem", *DİA*, İstanbul, 1989, II, 357.

sonları da olan, hiçbiri İlahî güce sahip olmayan ve kutsî şeylere (ibâdet vs. gibi) lâyük olmayan özelliklerle donatılmıştır.⁶³ Kelam ilminin varlık anlayışı içinde insan da sonradan, Allah tarafından ve yok iken yaratılan bir varlıktır. O da istendiği veya daha önce çeşitli suçlarını belirttiğimiz özelliklerinden dolayı bir varlık türünden başka bir varlık türüne dönüştürülebilir. Bu bir sünnetullah olmayıp hak eden bazı asi ve bâğilerin bir çeşit cezalandırılma biçimidir. Her zaman olması veya belli şartların tahakkuku ile gerçekleşmeyip, Allah'ın insanları böyle de cezalandırdığı veya cezalandırabileceği hususunda bir uyarı olarak kabul edilmelidir.

Diğer taraftan bu bir reen Karnasyon değildir. Çünkü varlık türleri arasında ileri veya geri tür olmaya ve devamlı evirilmeye yönelik bir olgu değildir. Kur'ân bir sistem olarak reen Karnasyona karşıdır. Onun getirdiği sistem içinde ahiret olması hasebiyle bireysel bir hayatın yaşanması söz konusudur.⁶⁴ Ahiret'i olmayan veya iyice zayıflamış olan din ve anlayışların sıcak bakabileceği bir anlayışı aktarması açısından reen Karnasyon, daha çok bu yapıya uyan Hindistan ve uzak doğu dinlerinde görülen bir husustur. Dinin insan üzerinde etkinliği müminini istediği hususlarda arzu ettiği yönde tutması veya o yönde irade sahibi yapmasında saklıdır. Bir bütün olarak dünya işlerinin tamamında insanları istediği şartlarda eğitebilmek ve bunun neticesinde onların bu kurallara uymasını temin edebilmek dinin uygulanabilir kurallarının insana tatbikinde bir zorlamanın olmamasına, kişinin kuralları uygulamasında zarar görmemesinde ve mümini olduğu dinin hayatına tatbikinde zevk almasına bağlıdır. Aksi takdirde dinin insan tarafından taşınması büyük bir külfeti getirir ki, bu dinlerin arzu etmediği insan tipinin doğmasını sebep olur. Bu işten ne mümin ne de dinin kendisi memnun olur ki bu nokta, fonksiyonsuz bir dinin veya bağları gevşemiş bir dinin insana tatbiki olur.

⁶³ Hâdis varlıkların özellikleri hk. bkz. el-İsferâyini, *et-Tebîr fi'd-Dîn*, Mısır, 1339/1940, s. 91; es-Sâbunî, *el-Bidâye fi Usûli'd-Dîn*, (Çev. ve nşr. Bekir Topaloğlu), İstanbul, 1979, s. 20; a. mlf., el-Kifâye, Laleli Kütüphanesi. No: 2271, v. 8a; eş-Şehristânî, *Nihâyetü'l-İkdâm fi İlmi'l-Kelâm*, (nşr. Alfred Guillaume), London, 1934, s. 39; el-Bâcûrî, İbrahim, *Şerhu Cevhereti't-Tevhîd*, Dımaşk, 1972, s. 447; Ebu'l-Bekâ, *Külliyât*, Kahire, 1284, s. 256-257; Aydın, Mehmet, *Din Felsefesi*, İzmir, 1987. s. 226.

⁶⁴ Reen Karnasyonun İslam inanç ve kültüründe yer almadığını gösteren güzel çalışmalar yapılmıştır. İlk dönemden bu yana bu konu ile ilgili temel İslam inancını yansıtan görüşler serdedilmiş ve bir bütün olarak İslam düşüncesinde reen Karnasyonun mümkün olmadığı kanatleri serdedilmiştir. Bkz. Günaltay, M. Şemsettin, *Felsefe-i Ülä*, İstanbul, 1994, s.227 vd.; Baloğlu, Adnan Bülent, *İslam'a Göre Tekrar Doğuş Reen Karnasyon*, Ankara, 2001, s. 114 vd.; Dalkılıç, Mehmet, *İslâm Mezheplerinde Ruh*, İstanbul, 2004, s.215 vd.

Kur'an'ın takdim ettiği mesh anlayışı bir reenkarnasyon değildir. Çünkü reenkarnasyonda üste veya alta doğru bir ilerleme veya gerileme vardır. İnsan bir tür olarak bulunduğu türün bir altına veya bir üstüne dönüşmekle kalmaz ve bu noktadan devamlı olarak, dönüşümünü tamamlayıncaya kadar mütemadiyen dönüşmeye devam eder. Meshte ise sadece Allah Teâlâ'nın hükmettiği olur ve bundan sonra o kişi veya toplumun bir başka tür veya şekle bürünmesi söz konusu değildir. Tenasüh veya bir başka değişim söz konusu değildir. Esasen ahiret inancı olmayan dinlerin dünya otoritesi kurmak adına ihdas ettikleri bu gibi dönüşüm anlayışları müminlerini kontrol altında tutma amaçlıdır.⁶⁵ İslâm'ın ise bir din ve daha sonra ondan oluşan düşüncesi içerisinde böyle bir hususa ihtiyacı yoktur. Mesh konusunda takdim edilen şey bir ilahi cezalandırma şeklidir. Allah'ın koymuş olduğu temel dini kuralları ısrarla ihlal, başkalarını saptırma ve Allah ve Resulüne iftira atma gibi ağır ve bir o kadar da çirkin olan hadiselerin akabinde bazı toplumlara verilmiş ve daha sonraki toplumlara ibret olsun diye önemle hatırlatılmış bir cezadır. Elbette bunun çeşitli şekillerde yorumları yapılabilir ve yapılmıştır. Ancak bir Kur'an terimi olarak ortada durmaktadır. Yorumun, terimi görmezden gelerek yapılmış olması veya anlam erozyonuna tabi tutulması kelimeyi Kur'an'dan hariç kılmamaktadır. Kaldı ki, sübutu kat'i olduğu için manaya delâletinin zann ifade etmesi meshi bir inanç ilkesi olmaktan çıkarmayacaktır.⁶⁶ Meselenin içeriğini tartışmanın ve gerçekleşme şeklinin yoruma açık olmasının da bu hususu değiştirmeyeceği ortadadır.

Kur'an'ın yanında hadislerde de ve hatta daha sonra oluşmuş tarihi anlayış içerisinde de mesh anlayışı mevcuttur. Hadislerde, Kur'an'da bahsedilen domuz ve maymuna dönüştürme hadisesinin alanı genişletilmekte ve bazı kavimlerin fare, kertenkele, keler gibi hayvanlara dönüştürüldüğünden de bahsedilmektedir. Hatta Hz. Peygamber kendi ümmetinden bazı kimselerin de bazı hayvan türüne dönüşeceğinden bahsetmiştir.⁶⁷ Yine oluşmuş kültür içinde mesh anlayışı yer almakta ve rivayet edilen bazı metinlerde hemen hemen suç ve günah işleyen kimselerin hangi hayvan türüne dönüştüğüne

⁶⁵ Hint dinlerinin bireylere sunduğu reenkarnasyon listeleri için bkz. Yitik, Ali İhsan, *Hint Kökenli Dinlerde Karma İnancının Tenasüh İnancıyla İlişkisi*, İstanbul, 1996, s. 111.

⁶⁶ Bkz. Yücedoğru, Tevfik, "İtikâdi İlkelerin Tespiti", *Selçuk Ün., İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı, 19, Bahar, 2005, Konya, s. 51vd.

⁶⁷ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Bed'ül-Halk, 15, Eşribe, 6; Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, "Sayd", 48, 50; Zühd, 62. Hadislerde mesh konusu ayrı bir araştırma yapılacak kadar malzeme içirmektedir. Konumuzu Kur'an'la sınırlı tutmak istediğimiz için bu kadarıyla yetiniyoruz.

ait sıralamalar yapılmaktadır.⁶⁸ Onların sıralamasını burada yapacak değiliz ama Osmanlı devletinin kuruluş yıllarındaki bir âlimin kitabının hemen başında bu gibi meshe uğramış varlıkların, sayısı verilip hangi suçu işlemekten dolayı bu hale geldiği belirtilmiş olması manidardır.⁶⁹ Devam eden hayat içinde yaşayan bir kültür ve anlayış olarak varlığını devam ettirmesi de bir o kadar dikkat çeken bir husustur. Dünya görüşünün bir parçası olarak Kur'ân-ı Kerim'de var olan bir anlayışın asırlar boyu varlığını devam ettirmesi ve toplum içinde etkisini ve sayısını artırması anlaşılmayacak bir durum değildir.

Sonuç

Mesh insanın bir başka varlığa dönüşümünü ifade eden bir Kur'an-ı Kerim terimidir. Sonradan yüklenmiş bir anlam yükü değil ilk baştan itibaren insanların ısrarlı günah işlemesi, Allah Teâlâ'ya iftira atması, diğer insanları saptırmak için akla hayale gelmedik hile ve desiseleri işlemesi sonunda bazı kavimlere verilmiş bir cezadır. Cezalarda ibret-i müessire olma özelliği bulunduğu için ilahi cezaların asırlar hatta binyıllar hatırlanan bir yönü olması insanın ıslahı açısından gerekmiştir. Verilen bu cezanın çeşitli dönüşümleri olma ihtimalden uzak değildir. Fakat aynı şekilde fizikî ve bedenî bir dönüşüm olması da aynı derecede ihtimalden uzak görülmemek gerekir. Fakat son zamanlardaki bazı çalışmaların meshi tamamen ahlâkî dönüşüme hamlettikleri görülmektedir. Bugün için böyle olursa bilimsel anlam taşıyabileceği zehabına kapılmakta bu şekilde değil de fizikî bir dönüşümden söz edilecek olursa bu insan aklına ağır gelen bir cezalandırma olarak görülmekte ve değerlendirilmektedir. Hâlbuki bugünün insanı Pompei halkının taşlaştığını, tarihte okuduğu bazı mitolojilerde insanın ihaneti ve lanet sonucunda yılan vb. varlıklara dönüştüğünü bilmekte, onu kabullenmekte ve aklileştirebilmektedir.

Araştırma içinde zikredildiği gibi bu cezalandırma şeklinin müfessirlerin çoğunluğu tarafından fiziksel bir dönüşüm olduğu kabul edilmektedir. Zaten mesh kelimesi de bu kültür içinde bu anlamı ifade etmektedir. Her zaman tekrarlanan bir cezalandırma şekli olmamakla birlikte tarihte Yahudi ve Hıristiyan toplumların bazılarına verilmiş bir ceza olarak takdim edilmektedir. Aynı cürümlerin işlenmesi halinde aynı cezanın tecelli etmesi bir İlâhî

⁶⁸ Bkz. Ek: Hocazâde, Muslihuddîn Mustafa, *Risâle fî enne kelâmallahi kadîmün*, Süleymaniye Ktp., Es'ad Efendi no: 3782/10, v. 31a.

⁶⁹ Bkz. Hocazâde, Muslihuddîn Mustafa, (v.884/1430), *Risâle fî enne kelâmallahi kadîmün*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi no: 3782/10, v. 31a.

kural olarak takdim edilmemekle birlikte psikolojik olarak suçun tekrarında akla gelebilmektedir. Onun için halk arasında yaygın olarak kullanılan terimler vardır ki bunların en çok kullanılanı elini anne, baba veya büyüklerine kaldıran insanlar için “*sakın ha, Allah taş yapar!*” denmektedir. Bunun böyle olacağından çok tedip amacı taşıdığı bir vakiadır. Bu metot, kötülüklerle mücadelenin bir yolu olarak toplum içinde yaşamakta ve varlığını hissettirmektedir.

Hâsılı tarihte vukua gelmiş bu cezalandırma şeklinin gerçek olduğu, fiziki, bedenî, cesedî bir dönüşümü, bir tür değişimini, zikredilen ve lanete uğrayan toplumların yaşadığını aklen kabule engel bir durumun olmadığını belirtmek istiyoruz. İslâm'ın nassı açısından, Yüce Allah'ın gücü açısından ve kültürümüzün dünya görüşü açısından meshin imkânsızlığını gerektirecek bir husus bulunmamaktadır. Çeşitli izahlar bu kültürün zenginliğidir.

Kaynaklar

- Abdulbâki, Muhammed Fuad, *Mu'cemu'l-mufehres li elfâzi'l-Ku'âni'l-Kerîm*, Kahire, 1422/2001.
- Asım Efendi, *Kâmus Tercemesi*, İstanbul, 1311.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul, tsz.
- Aydın, Mehmet, *Din Felsefesi*, İzmir, 1987.
- Bâcürî, İbrahim, *Şerhu Cevhereti't-Tevhîd*, Dımaşk, 1972.
- Baloğlu, Adnan Bülent, *İslam'a Göre Tekrar Doğuş Reenkarnasyon*, Ankara, 2001. , Süleyman Hayri, “Âlem”, DİA., İstanbul, 1989.
- Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Kahire, 1958.
- Dalkılıç, Mehmet, *İslâm Mezheplerinde Ruh*, İstanbul, 2004.
- Dan-Levina, Cohn-Sherbok, *Yahudiliğin Kısa Tarihi*, (Çev. Bilal Baş), İstanbul, 2010.
- Ebu'l-Bekâ, *Külliyât*, Kahire, 1284.
- Elmalılı, Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, 1975.
- Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı Meal Tefsir*, İstanbul, 1999.
- Günaltay, M. Şemsettin, *Felsefe-i Ülä İsbat-ı Vacib ve Ruh Nazariyeleri*, İstanbul, 1994.
- Hocazâde, Muslihuddîn Mustafa, *Risâle fî enne kelâmallâhi kadîmün*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi no: 3782/10.
- İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, 1976.
- İsferâyini, *et-Tebzir fi'd-Dîn*, Mısır, 1339/1940.
- Karaman, Hayrettin ve diğerleri, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Ankara, 2007.
- Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil)*, İstanbul, 2009.

- Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, Beyrut, 2004.
- Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, Mısır, 1956.
- Nesefî, Ömer, *Metnu'l akâid*, İstanbul, 1326.
- Rağîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, Beyrut, 2005.
- Razi, *Tefsir*, Kahire, 1938.
- Sâbunî, *el-Bidâye fî Usûli'd-Dîn*, (Çev. ve nşr. Bekir Topaloğlu), İstanbul, 1979.
- _____, *el-Kifâye*, Laleli Kütüphanesi, No: 2271.
- Sayar, Süleyman, "Yahudi Karakteri (Tarihî ve Sosyo-Psikolojik Bir Yaklaşım)", *U. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 9, Cilt: 9, 2000.
- Şehristânî, *Nihâyetü'l-İkdâm fî İlmi'l-Kelâm*, (nşr. Alfred Guillaume), London, 1934.
- Şengül, İdris, "Kıssa", *DİA*, Ankara, 2002, XXV, 498-499.
- Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, Beyrut, 1392.
- Tarakçı, Muhammed, "Kalvinizmde Kader Anlayışı", *U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 2, 2010.
- Yücedoğru, Tevfik, *İslâm İtikadında Yaratılış*, Bursa, 1994.
- Yücedoğru, Tevfik, "İtikâdî İlkelerin Tespiti", *Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı, 19, Bahar, 2005, Konya.

قال النبي صلى الله عليه وسلم المنسوجات في الدنيا اربعة وعشرون شيئاً خال عوجاً يده عنه
بين لنا ما هي يا رسول الله فقال عليه الصلوة والسلام الفضل والمقزير والذئب والذئب
والفرع والارنب والضب والعقرب والمربيت والدمعوس والسليجات والعنكبوت والوطول
والزهرق والسهيل والقفند والكلب والبيطار والزنبور وابن محزون وابن عرس والفقوق
اما الذئب كان رجلاً لوطياً لا يدع وطياً وباباً واما المقزير كان رجلاً نصرانياً فلما نزلت
امارة انكر واما الذئب كان رجلاً غثاً يدع الرجال المفضه واما الذئب كان رجلاً حليماً
من قطع الطريق واما الفرع كان رجلاً يجمع ثياباً حديد والنيت واما الارنب كانت امرأة لا
لاسلم من يدك ولسانه احد واما العنكبوت كانت امرأة فاجرة حجت زوجها واما الحرب كان
رجلاً وثقياً يدع الرجال الى امراته واما الدمعوس كان رجلاً غاملاً واما السليجات كانت امرأة
من بني اسرائيل اذا اراد الزوج ان يجامعها منعته واما الوطول كان رجلاً يسرق الثمر
من رؤس الغنم واما القنفذ كان رجلاً سقى للثمن واما الكلب كان رجلاً فاضلاً يبيع الناس
بفوقهم واما البقاة كان رجلاً لا يترك على العيون واما الزنبور كان رجلاً مؤذناً لماله واما
ابن عرس كان شيئاً يسهل الكتمان واما الفقوق كان رجلاً يدخل الحمام بغير ازار واما
الزهرق كانت امرأة جميلة ذات فتيحة واما السهيل كان رجلاً كاذباً يكتب على الناس بغير حق
فها صدقهم هذه الاعمال الردية ابتلاهم الله تعالى بهذا السخ
فخرجوا من الله تعالى ان يحفظنا من هذه الاعمال
السنية انه ولي اللجاجة والتوبق
وله تعالى اعلم بحقيقة الحال
عن عائشة رضي الله عنها قالت قلت يا رسول الله ذراري المؤمنين قال من ابائهم فقلت يا رسول
الله هل قال الله اعلم بما كانوا عاملين قلت فذراري المشركين قال من ابائهم قلت يا رسول الله
الله اعلم بما كانوا عاملين معالي
واعلموا ان الله اعلم بما كانوا عاملين
فوالله اعلم به وسلم من ابائهم اعلمون بهم معدودت من جنسهم في الاحكام الذميمة ذواتهم
الذميمة لجهلهم بها مبغضة يحفل ان يكونوا سعداء من اهل الجنة او شقيين من اهل النار
فقول عائشة رضي الله عنها بل عمل معناه والله اعلم كيف يكون ذلك المصالح الاله اعلم بالامر
فيصنع للجنة او نار عمل سيئ يشقون فيصنع النار وقوله علم السلام في مواجها
الله اعلم بما كانوا عاملين معناه الله اعلم ان ليست السعادة والشقاوة من الخصلتين اللتين
تخصيان الاله عمال الصلوة والسنية ويتربتان عليهما بل الاعمال الصالحة والسنية يتربتان على الشقاوة
والشقاوة تربت على ذلك الشيء على ذلك الشيء فاعلم اولئك الاطفال كانوا في الازل سعداء ولو
عاشوا لعلوا عمل السعداء ايضا او كانوا في الازل اشقياء ولو عاشوا لعلوا عمل الشقيين
ايضا والله تعالى اعلم بما كانوا عاملين لو عاشوا

Hocazâde, Muslihuddin Mustafa, Risâle fi enne kelâmallâhi kadimün, Es'ad Efendi no: 3782/10, v. 31a.